

Razložno i nerazložno vjerovanje

Velik i važan dio čovjekovog odnosa (pa i znanstvenog) spram stvarnosti gradi se na nepotpunim induktivnim zaključcima, a to znači na *vjerojatnosti*, odnosno na vjerovanju da nešto jest ili će biti na predviđeni način iako *nije nužno*. Bez toga život bi bio težak ili čak nemoguć. I to je vjerovanje razložno ako djelovanje vođeno njime daje uglavnom predvidljive rezultate, tj. u najvećem se broju slučajeva potvrđuje kao uspješno. Iznimni neuspjesi pojedinačno su nepredvidivi, ali su načelno uzeti u obzir na razini statističke predvidivosti i prihvaćeni kao dio razložnog vjerovanja. Događa se npr. da liječnički zahvat ne uspije, ali razložnost vjerovanja u liječničku pomoć zasniva se na ukupnom odnosu uspješnih i neuspješnih zahvata, te na procjeni raznih okolnosti koje utječu na rezultate tih zahvata. Pa koliko je razložno vjerovanje da će obučeni liječnik kojemu su na raspolaganju sredstva suvremene medicine bez većih teškoća uspješno izvesti operaciju krajnika, toliko bi samo netko potpuno lišen razuma mogao povjerovati da će mu uspješno presaditi tuđi mozak. Ono što jest razumno i razložno zapravo je vjerojatnost, a ne nužnost koju je nemoguće dokazati, jer bi to značilo dokazati nemogućnost svake pa i neke još nepoznate buduće iznimke. U tom smislu najviše do čega je razumom moguće doći razložno je vjerovanje velike statističke vjerojatnosti. Ali iznimke, pa čak i kad nisu poznate, uvijek ostaju moguće i time znanje svode na veću ili manju vjerojatnost.

To što se, dakle, svako znanje kada se sve sabere više-manje svodi na vjerovanje, ne znači, međutim, da svako vjerovanje ima dostojanstvo znanja, ili bar kakvu takvu razložnu potporu. Ono što odlikuje znanstveno i stvaralačko vjerovanje njihova je bar načelna teorijska i(li) praktička provjerljivost, tj. moguće je razložno i(li) djelatno u stvarnosti poduprijeti to u što se vjeruje. Za razliku od toga religiozno vjerovanje je krajnje proizvoljno iako ne uvijek i bez određene iskustvene osnove. Ali da bi se do te osnove doprlo religioznu se tradiciju mora cjelovito *razložno* tumačiti. A to prije svega znači dosljedno poštujući pretpostavke i pravila zaključivanja. Alegorijsko i metaforično, umjesto doslovnog čitanja religioznog teksta, koliko god otvaralo mogućnost razložnog tumačenja, samo po sebi to još nikako nije. Pri čemu su najmanje vjerodostojni tumači oni koji određenu religiju prenose i na tome grade svoj materijalni i društveni položaj.

Razložno i stvaralačko vjerovanje, dakle, dozvoljavaju sumnju i bar načelno ju očekuju, jer samo se tako mogu potvrditi. Nasuprot tome nerazložno je vjerovanje spram sumnje neprijateljsko. Ona ga potkopava i

plaši. Stoga ju nastoji suzbiti. Ali time mišljenje biva osuđeno na nekritičnost i konačno na dogmatizam, pa ako nije autistično onda je nužno netrpeljivo i agresivno prema svemu što mu se čini da ga ugrožava. A to je sve što je od njega različito i(li) u njega unosi sumnju. Ako spoznaja, dakle, treba biti više od vjerovanja koje prezire stvarnost i potpuno je ravnodušno prema mogućnosti predviđanja pojava i utjecaja na njih, onda sumnja i provjera moraju biti ne samo dozvoljene nego i potrebne.

Dakako i sumnja ima granice. “Dubito, ergo sum (Aurelije Augustin) ili “Cogito, ergo sum” (René Descartes) omeđuje svaku sumnju i nudi jedinu pravu intuitivnu spoznaju: **Ja sam onaj koji jesam**. Ja sam *samosvijest*. I ma o čemu to ovisilo, ta je spoznaja neprobojna za svaku sumnju. No, svaka daljnja spoznaja: *kako sam, odakle sam, otkad sam i dokle*, s kojom *svrhom* itd., *posredovana je načinom na koji jesam*. Moguće je glede toga vjerovati bilo što, ali upravo zato što je moguće vjerovati bilo što, nerazložno je išta od toga vjerovati bez sumnje.

“Da ono najsigurnije treba da slijedi iz sumnje (*dubitatio*), to je najviše što se od sumnje može tražiti; jer više od toga nije ona bila nikada iscijedena i destilirana.” (Bloch, 1966., 47)

Pa iako je, dakle, ishodište svake spoznaje u vjerovanju, razumska je spoznaja jednako tako začeta u sumnji. Tek sa sumnjom mišljenje biva razložno; ono sustavno raščlanjuje i propituje predmet spoznaje, potvrđujući tako ili odbacujući vjerovanje od kojega je krenulo. U vrijednost postavljenih temelja (u njihovu čvrstinu i pogodnost za daljnju nadgradnju) uvijek se može više-manje vjerovati, ali njihova se vrijednost potvrđuje tek onim i tako, što se i kako na tim temeljima uspije izgraditi.

Kako prevladati solipsizam

Dosljednu i svestranu sumnju često se optužuje da vodi u nihilizam i solipsizam. To je doduše točno, ali samo tamo gdje su duhovno ništavilo, potpuna otuđenost i beznađe ono što ostane kad se razgrnu predrasude, ogoli nerazložnost vjerovanja, razotkrije strah od slobode i pokaže sav besmisao života po navici. Najkomotnije je tada, kao što je to predložio Arthur Schopenhauer, uputiti radikalnog solipsista u umobolnicu, riješiti se napasti sumnje i nastaviti životariti sa svojim predrasudama. Ali suočiti se sa

sumnjama znači suočiti se sa životom, s pitanjem njegova smisla. Znači suočiti se sa slobodom i sa zahtjevom da se za vlastiti život i svijet preuzme odgovornost. Mnogo je lakše od toga, dakako, poslati dosljedna sumnjala i rušitelje privida u umobolnicu, društveno ih marginalizirati ili čak fizički uništiti, te tako sačuvati vlastitu iluziju i nadu što ju omogućava nerazložno vjerovanje¹. Jer, *život je s nadom bez razuma moguć, ali s razumom bez nade nije.*

Od svih filozofskih stajališta solipsizam je teorijski i praktički najotporniji na napade i još nisu ponuđeni dokazi koji bi ga uvjerljivo osporili.² No, to što vodi k solipsizmu, dosljedna i svestrana sumnja, istodobno je i ono što ga potkopava. Upravo je sumnja posljednja brana protiv konačnosti solipsističkog stajališta. To je izvrsno spoznao Johann G. Fichte kad u konačnom opredjeljenju za solipsizam prepoznaje dogmatizam, jer samo se je nekritički moguće opredijeliti za stajalište koje jednako tako nije moguće dokazati kao što ga nije moguće ni pobiti. Stoga kritičko mišljenje mora ostati otvoreno kako za subjektivno tako i za objektivno porijeklo stvarnosti. Ili kao što Fichte piše:

“Svi prividni prigovori protiv nauke o znanosti i oni koji zbuduju onoga koji ne misli oštro, nastat će samo otuda što čovjek ne može ovladati upravo postavljenom idejom i što je ne može čvrsto držati. Ona se na dvojak način može neispravno shvatiti. Ili da se samo reflektira na to da ona, budući da je ideja, ipak mora biti u Ja, i tako se, ako je čovjek uostalom neki odlučni mislilac, postaje idealistom i dogmatički se poriče svaki realitet izvan nas...

Ili se reflektira samo na to da je predmet te ideje neki nezavisni Ne-ja, pa se postaje transcendentnim realinom³...

Nijedno od obojega ne bi trebalo činiti: ne bi trebalo reflektirati samo na jedno niti samo na drugo, nego na oboje ujedno; lebdjeti u sredini između oba oprečna određenja ideje.” (Fichte, 1974., 215)

Problem je, međutim, u tome što je upravo kritički lebdjeti između raznih dogmatičnih stajališta najteže. Mnogo se lakše, s manje napora i bezbrižnije kretati po prividno čvrstom tlu dogmatizma.⁴ Ali ako život nije

---

¹ Indikativno je da skeptici i relativisti nikada i nigdje nisu progonili religiozne, ali su zato religiozni odavno na razne načine, pa i do smrti progonili skeptike.

² Vidi raspravu “Solipsizam” u knjizi Polić, Milan (1997.), Čovjek – odgoj – svijet.

³ A što opet znači dogmatikom, jer je transcendentna stvarnost nešto što se ne da dokazati.

⁴ Uostalom, zar kršćansko naučavanje nije solipsističko? Sva stvarnost, sve što jest i što uopće može biti, nije li u Bogu, u apsolutnom stvaralačkom umu. Ima li išta što nije proizvod toga uma,

tek organizirano putovanje s vodičima koji uzdignutim drškama kišobrana usmjeravaju svoje sljedbenike pri razgledavanju i snimanju gotovih istina, nego je život kročenje vlastitim putem u istini kao slobodi na djelu, onda je to moguće samo kritički lebdeći bez čvrsta tla pod nogama. Uostalom i pisano je:

“Uđite na uska vrata, jer široka vrata i prostran put vode u propast, i mnogo ih je koji idu njim. Kako su uska vrata i tijesan put koji vodi u život, i malo ih je koji ga nalaze!” (Mt 7, 13-14)

Kako će to tko shvatiti ovisi o tome kakav je tko čovjek. Kroz koja će tko vrata ući također ovisi o tome kakav je tko čovjek. Ali:

“Kritika je potrgala imaginarno cvijeće s lanca ne zato da *bi čovjek nosio lanac bez fantazije, bez radosti, nego da bi lanac odbacio* i brao živi cvijet. Kritika religije razočarava čovjeka da bi mislio, radio, oblikovao svoju zbiljnost kao razočaran čovjek, kao čovjek koji je došao do razuma, da bi se kretao oko samoga sebe i time oko svog zbiljskog sunca. Religija je samo iluzorno sunce koje se kreće oko čovjeka sve dotle dok se on ne bude kretao oko samoga sebe.” (Marx, 1979., 127-128)

Pri tome treba pamtiti da su pred kraj 5. st. p.n.e. u centru Atene prvome javno po odluci države kao bezbožničke spaljene knjige upravo onome filozofu koji je tvrdio da je “čovjek mjera svih stvari” (Protagora).

Kakav će tko, dakle, život imati ovisi o tome kroz koja je vrata odlučio ući u njega. No, prevladati se solipsizam može samo prevladavanjem vlastite otuđenosti i egoizma. Spoznajom da je čovjek čovjeku najveća potreba. A neposredna spoznaja i svijest o toj potrebi je *ljubav*. I da upotrijebim riječi iz jednog svog ranijeg teksta:

što je izvan njega, ili o njemu ne ovisi? Nije li dakle Bog prvi i jedini solipsist, jer sve što postoji je on sam, a stvarnost je po njemu i u njemu? Da ne bi bio *sam*, izumio (*iz sebe kao uma opredmetio*) je čovjeka; stvorio (kao *tvar opredmetio*) ga je, da ga može voljeti i brnuti se o njemu. Jer samo je ljubavlju moguće prevladati samoću. Pa:

“Kad bih ljudske i andeoske jezike govorio, a ljubavi ne bih imao, bio bih mjed što ječi, ili cimbal što zveči.

Kad bih imao dar proricanja i znao sve tajne i sve znanje; kad bih imao puninu vjere, tako da bih brda premještao, a ljubavi ne bih imao, bio bih ništa.” (1Kor 13, 1-2)

“Stoga jednako kao što nije moguće dokazati *slobodu*, već je ona *pretpostavka* praktičkog uma (Kant), tako ni solipsizam nije moguće prevladati drukčije nego po pretpostavci praktičkog uma. Utoliko tek *kritika* solipsizma otkriva svu nemoć uma da kao *razum* ili 'teorijski um' prevlada samoću na koju je sam sebe osudio. Ako dakle solipsizam praktički nastupa kao *egoizam*, tj. ako je egoizam praktički solipsizam (Filipović, 1965, 375), onda je to zato što solipsizam i nije zbiljski moguće prevladati drukčije nego tek *ljubavlju* koja je kao takva brižna okrenutost k *drugom*. Samo onaj tko voli spreman je u drugome kao predmetu svoje ljubavi prepoznati sebe i samo onaj tko voli spreman je u sebi prepoznati drugoga, a da ga ne svodi na sebe samoga. *Samo onaj tko voli* pronašao je u sebi mjesta za drugoga i stoga samo onaj tko voli više ne mora biti i *nije sâm*, pa ako se onaj tko voli i želi stopiti s voljenih *bićem*, onda se on s njime želi stopiti upravo kao sa zbiljski drugim, a to znači da mu svojom ljubavlju prethodno podaruje realnost koju može podariti samo nesebična *volja*. Stoga samo s ljubavlju snovi bivaju stvarnost. Samo s ljubavlju umno biva i zbiljsko.” (Polić, 1997., 172)

Ljubav pak niti je smisleno zahtijevati, niti ju je moguće zapovjediti. Moguće je tek pokušati ljubavlju je razbuditi:

“Ako pretpostaviš *čovjeka* kao *čovjeka*, a njegov odnos prema svijetu kao ljudski odnos, onda možeš ljubav zamijeniti samo za ljubav, povjerenje samo za povjerenje itd. Ako želiš uživati u umjetnosti, moraš biti umjetnički obrazovan čovjek; ako želiš vršiti utjecaj na druge ljude, moraš stvarno biti čovjek koji djeluje potičući i unapređujući na druge ljude. Svaki od tvojih odnosa prema čovjeku – i prema prirodi – *mora biti određeno ispoljavanje tvog zbiljskog individualnog* života koji odgovara predmetu tvoje volje. Ako ti voliš, a ne izazivaš suprotnu ljubav, tj. ako tvoja ljubav kao ljubav ne izaziva suprotnu ljubav, ako kroz *životno ispoljavanje* kao čovjek koji voli ne postaneš *voljeni čovjek*, onda je tvoja ljubav nemoćna, ona je nesreća.” (Marx, 1979., 255)

Ljubav koja, dakle, ne može razbuditi ljubav je nemoćna, ona je nesreća. To je povijesna istina ovoga svijeta i njegovog stvoritelja, ma tko on bio, čovjek ili Bog.

Navedena djela

- Biblija* (1968.), urednici Jure Kaštelan i Bonaventura Duda, Zagreb: Stvarnost
- Bloch, Ernst (1966.), *Tübingenski uvod u filozofiju*, Beograd: Nolit
- Bruno, Giordano (1956.) u Filipović, Vladimir (1956.), *Filozofija renesanse*, Zagreb: Matica hrvatska
- Feyerabend, Paul (1985), “Kako zaštititi društvo od nauke” u Sesardić, Neven ur. (1985.), *Filozofija nauke*, Beograd: Nolit
- Fichte, Johann Gottlieb (1974.), *Osnova cjelokupne nauke o znanosti*, Zagreb: Naprijed
- Filipović, Vladimir (1965.), *Filozofijski rječnik*, Zagreb: Matica hrvatska
- Huzjak, Miroslav i Polić, Milan (2006.), “Zablude o objektivnoj znanosti i subjektivnoj umjetnosti”, *Metodički ogledi*, god. 13, sv. 1 (23), Zagreb, 9-29
- Ivas, Ivan (1988.), *Ideologija u govoru*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo
- Kangrga, Milan (1980.), *Etički problem u djelu Karla Marxa*, Beograd: Nolit
- Khun, Samuel Thomas (1999.), *Struktura znanstvenih revolucija*, Zagreb, Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo
- Kronologija* (1996.), urednik Ivo Goldstein, Zagreb: Novi Liber
- Marx, Karl (1979.), “Ekonomsko-filozofski rukopisi iz 1844. godine”, u Marx, Karl i Engels, Friedrich (1979.), *Glavni radovi Marxa i Engelsa*, Zagreb: Stvarnost
- More, Thomas (2003.), *Utopija*, Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Polić, Milan (2000.), “Kaos u sustavu”, *Filozofska istraživanja*, Zagreb, god. 20, sv. 2-3 (77-78), str. 267-276
- Polić, Milan (2001.), “Vrijeme i kaos”, *Filozofska istraživanja*, Zagreb, god. 21, sv. 1 (80), str. 69-78
- Polić, Milan (1997.), *Čovjek – odgoj – svijet*, Zagreb: Kruzak
- Vuk-Pavlović, Pavao (1937.), “Vrednota i stvaralaštvo”, *Napredak*, god. 78, sv. 7-8, Zagreb, str. 265-272